

УДК: 94(510).02:“5/15”(477.87:903)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4950>**СХОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ ПРОФЕСОРА ЛЕОНТІЯ ВОЙТОВИЧА (1951–2023)****Сергій КОЗЛОВСЬКИЙ**

Львівський національний університет імені Івана Франка
 кафедра історії середніх віків та візантиністики
 вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
 e-mail: serhiy.kozlovskyy@lnu.edu.ua
 ORCID ID: 0000-0002-4590-2433

Стаття присвячена сходознавчим студіям професора Леонтія Войтовича. Магістральними напрямками для вченого стали дослідження окремих аспектів політичної та військової історії Монгольської держави, Золотої Орди та проблема формування кримськотатарського народу. Вчений детально проаналізував генеалогію роду Чингізидів. Доводив умовність і спірність терміну “монголо-татари”. Л. Войтович спростовував ряд радянських і російських концепцій про те, що спротив Орді чинили лише московські та володимирські князі. На думку дослідника, реальну відсіч загарбникам спробував дати галицько-волинський король Данило Романович, також на колишніх теренах Київської Русі не було жодного державного утворення, яке би стало державою-партнером Орди. Формування кримськотатарського етносу вважав складним процесом, у якому виділяв три окремі періоди у проміжку XI–XVIII ст. і до якого долучилися понад 30 різноманітних етносів, участь монголів була мінімальною. Л. Войтович вказав на пов’язані з кримськотатарським етносом стереотипи та історичні міфи. Наукові праці проф. Л. Войтовича розкривають багато питань, пов’язаних з еволюцією військового мистецтва у Монгольській державі та Золотій Орді. Вчений зауважує, що багато елементів військового мистецтва “татаро-монголів” були запозичені королем Данилом Романовичем.

Ключові слова: сходознавство, історіографія, історія Сходу, кримли, монголи, половці, кримськотатарський народ, військова історія.

Наукова спадщина проф. Л. В. Войтовича розлога та багатовекторна¹ – етногенез слов’ян², генеалогія правлячих еліт³, проблеми історичної термінології, геральдика тощо. Втім, у численних наукових пошуках вчений торкався окремих аспектів історії Сходу, головно – історії кочівників Північного Причорномор’я⁴, генеалогії Чингізидів, окремих аспектів східного вектору зовнішньої політики руських князів – політика в Кавказькому регіоні, відносини з Хозарським каганатом тощо⁵.

Студії з генеалогії Чингізидів-Джучидів

Дослідження над генеалогією правлячих еліт Східної Європи привели Л. Войтовича до поглибленого вивчення генеалогії Чингізидів, пов’язаних з історією Монгольської імперії, а пізніше Золотої орди. Підсумок генеалогічних студій вченого – ґрунтовна монографія “Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів”, яка стала першим не тільки в українській, але й у європейській

¹ Див: Сергій Козловський, Назарій Зубашевський, “Бібліографія Леонтія Войтовича 1975–2010”, *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць*, Вип. 20. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2011): 30–54.

Сергій Козловський, “Наукові праці Леонтія Войтовича.”, *Войтович Л.В. Галицько-волинські етюди*, (Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011), 431–447.

Сергій Козловський, “Література про вченого (Л. Войтович)”, *Войтович Л.В. Галицько-волинські етюди*, (Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011), 447–449.

Ігор Соляр, Мирослав Волошук, Людмила Батрак, Олександр Кашук, Сергій Козловський, Юрій Овсінський, Олег Файда, “Войтович Леонтій Вікторович”, *Український історичний журнал*. № 2 (569), (2023): 236–244.

² Леонтій Войтович, “З чого починалась Русь-Україна?”, *Проблеми слав’янознавства*. Вип. 69, (2020): 99–116.

³ Леонтій Войтович, *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2000), 649.

⁴ Леонтій Войтович, “Київський каганат? До полеміки П. Толочка з О. Прицаком”, *Хазарський альманах*, Т. 4. (Київ Харків, 2006): 109–117; Його ж, “Степи України у другій половині XIII – середині XV ст.”, Брехуненко В.А., Войтович Л.В., Головка О.Б., Горобець В.М., Гурбик А.О., Леп’якво С.А., Маслійчук В.Л., Матях В.М., Мільчев В.І., Моця О.П., Смолий В.А., Сокирко О.Г., Станіславський В.В., Степанков В.С., Струкевич О.К., Черкас В.Б., Чухліб Т.В., Щербак В.О.] *Історія українського козацтва. Нариси у двох томах*, Т.1., (Київ, 2006): 37–57; Його ж. “Проблема утворення Тмутараканського князівства у світлі русько-хазарських стосунків X ст.”, *Хазарський альманах*, Т. 6, (Київ-Харьков, 2007): 65–77; Його ж. “Улус Ногай і Галицько-Волинське князівство”, *Україна – Монголія: 800 років у контексті історії*, (Київ, 2008): 71–78.

⁵ Леонтій Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти: монографія*, (Біла Церква: Олександр Пшонківський, 2006), 784.

історіографії комплексним дослідженням в цій царині⁶. Власне, пропонувані генеалогічні студії науковець вважав лише вступом до дослідження проблеми, головню торкаючись лише генеалогії правителів Золотої Орди та Чингізидів, діяльність яких була дотичною до історії Руської держави. Л. Войтович підкреслював, що намагався заангажувати інтерес у наступних поколіннях дослідників до подальших наукових студій у цьому напрямку, критично і прискіпливо розглянувши масив наративних джерел та аналізуючи праці попередників – істориків XIX та XX ст.⁷ Подальші дослідження генеалогії Чингізидів привело історика до поглибленого вивчення проблеми стосунків правителів Русі зі Сходом⁸, а також питань етногенезу і політичної історії кримськотатарського народу. Слід зауважити, що слабким місцем цих студій стало неповне залучення масиву китайських, тангутських, арабо- та персомовних авторів, які вочевидь могли заповнити суттєву прогалину пов'язану з різними аспектами шлюбної політики Чингізидів на теренах Далекого Сходу, Середньої Азії та Близького Сходу – Хулагідів, Тимуридів тощо.

У монографії Л. Войтович подав опис Чингізидів, Джучидів, гілок Бату, Орду, Беркечара, Шибана, Танкута, Бувала, Шінгура, Чимпая, Удара, Тука-Тимура, уклав таблицю ханів Золотої Орди⁹. Вчений наводив інформацію з біографії (по можливості) представників різних родів – дату народження, родичів, діяльність, наявність дітей та шлюбів, смерть. У праці історика можна знайти відомості щодо великої кількості племен, що входили до складу Орди – конгурат, хуїшн, кшгїт, сайджїют, інші. На думку Л. Войтовича, монгольська верхівка Золотої Орди розчинилася серед інших народів, більшість з яких склали тюркомовні половці (кипчаки).

Л. Войтович детально розглядав джерельну базу та історіографію не лише генеалогії Чингізидів, а й історії Орди. На його думку, з огляду генеалогії, найцікавішою пам'яткою була “Алтан дебтер” (“Золота книга”), яка містила таємну історію роду Чингіз-хана та його нащадків і зберігалася у ханській скарбниці, куди доступ був обмежений¹⁰. Серед інших джерел автор виділяє різноманітні хроніки, документи ханських канцелярій – написи (китайським, уйгурським та арабськими алфавітами) на пайдзах (байсах), які підтверджували повноваження та захист певної конкретної особи, ханські дарчі грамоти (ярлики та тарханні ярлики). На думку Л. Войтовича, найбільш дослідженими є саме ханські ярлики, які увів в науковий обіг орієнталіст М. Березін¹¹. Одну з найважливіших частин групи писемних джерел складають персомовні історичні хроніки – твори Фазлаллах ібн Абу-л-Хейр Рашид-ад Діна (1247–1318), Ала-ад-Дін Ата-малік Джувейні (1226-1283), Газан-хані (1295–1304), Улджейта (1304-1316) та інших¹². Хроністи займали важливі посади в Орді, були очевидцями визначних подій, часто вороже ставились до ординських правителів. Велику кількість інформації, особливо з раннього періоду історії Чингізидів, зберегли вірменські джерела – праці Григора Акнерці Магакія, Вардана Вардапета, Мхітара Айриванеці, Степаноса Орбеляна, Смбага Спарапета та інших¹³. Серед джерел Л. Войтович виділяв також руські літописи, матеріали папських легатів Джованні да Плано Карпіні, Гійома Рубрука, які особисто відвідували Орду. Аналізуючи історіографію проблеми, Л. Войтович відзначає науковий доробок баронів Володимира фон Тізенгаузена (1825–1902) та Віктора фон Розена (1849–1908), В. Бартольда (1869-1930), Ф. Петруня, Г. Вернадського, О. Якубовського, Ц. Алінге, Р. Гроссе, Б. Спулера, Л. Гамбіса, П. Грицака, М. Андрусяка, К. Босворта та інших. На думку Л. Войтовича, найменш вивченою залишається гілка Джучидів. Вчений наголошував на великій ролі жінок в Орді – дружини ханів ставали регентками при малолітніх синах, займались політичними справами. Наприклад вдова Бату, Боракчїн-хатун, була регенткою сина Улагчі.

⁶ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 248.

⁷ Леонтій Войтович, “Дискусія про ранню державу”, *Княжа доба: історія і культура*. №4, (2011): 7–16

⁸ Леонтій Войтович, *Правлячі династії Європи: генеалогічно-хронологічний довідник*, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008), 464.

⁹ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*: монографія, (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 227–229.

¹⁰ Там само, 21.

¹¹ Там само, 26

¹² Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 29.

¹³ Там само, 35.

Дослідження соціальної та політичної історії Орди

Л. Войтович не лише описує території, які займала Орда, племена, що входили до її складу, а й розглядає державний та соціальний устрій, військову організацію, економіку, зовнішню політику. Дослідник справедливо наголошує на тому, що термін “монголо-татари” чи “татаро-монголи” є спірним, оскільки власне монголи ніколи не становили більшість населення, а в етнічному плані домінували половці (кипчаки)¹⁴. Більш того, татари та монголи ворогували між собою – татари були винними у загибелі батька Чингізхана, а останній розгромив їх у 1182 р., в битві при урочищі Давлан Немурчес. Ще на межі X–XI ст. племінний лідер монголів Хабул-хан з роду Кият-Борджігін спробував об’єднати родові кочовища монголів і близьких до них племен¹⁵. Хан Бату у 1243 р. почав формувати улус (державу, князівство), який входив до складу Монгольської імперії та називався Золотою Ордою. На думку Л. Войтовича, Золота Орда як держава сформувалася після того як Бату змушений був перервати похід у Європу, коли його покинули Гуюк та інші царевичі зі своїми ордами¹⁶. Орда ділилась на два фланги – правий, який очолив брат Бату, Орду та лівий, на чолі з ще одним братом Бату – Берке. Загалом Орда поділялась на 12 улусів. Як і інші вчені, професор наголошує на тому, що важливе місце мав адміністративний поділ на десятки, сотні та тисячі¹⁷. Великі улуси були надані Чингізидам. На думку Л. Войтовича, вкрай важливе місце в державі займала “яса” – запроваджене загальномонгольське кодифіковане законодавство, за порушення норм якого суворо карали, переважно смертною карою. Вирок виносили яргучі – судді. В Орді набули поширення різні ремесла (обробка металу, шкіри, посуду, транспортних засобів), основне виробництво для потреб війська забезпечували ханські майстерні – кархана. Міста Орди були поліетнічними, як власне й сама держава. Окрім величезних міст Сарай-Бату та Сарай-Берке, існувало багато дрібніших – Кілія, Старий Орхей, Маяки та інші¹⁸. Л. Войтович вважає, Орда дбала про розвиток торгівлі, а купці перебували під державним захистом. Орда торгувала з Європою, Єгиптом, сирійськими султанатами. Східна торгівля пішла новим шляхом через Причорномор’я в обхід земель Хулагуїдів¹⁹. Науковець спростував поширену у радянській історичній літературі концепцію про “кріпацтво” в Орді, через його низьку ефективність у господарській сфері, але наголосив на особливостях використання рабів на будівництві, при міських майстернях, залученні до штурмів фортець та продажу їх мусульманським правителям. Більшість ординців залишалися кочовиками, що у свою чергу зумовлювало характер економічних взаємин та організацію соціуму, втім, на думку вченого, це була добре продумана система тваринництва і полювання. Орда мала добре налагоджену поштову службу, транспорт та шляхи комунікації. На думку історика, в Орді була прогресивна система діловодства, яка використовувала традиції китайської та уйгурської держав. Серед чиновників важливе місце посідали наруги, які займалися переписом населення, збором податків, баскаки, наїби (намісники). Уряд очолював везир. Л. Войтович зазначає, що Золота Орда використовувала на адміністративних посадах половців, аланів і, навіть, ставила баскаками урядовців руських князів²⁰. Окремо слід виділити думки історика про те, що титул “ханів” носили тільки нащадки Чингізхана і навіть Тимур іменував себе еміром та гурганом (зтем), оскільки був одружений на доньці хана Казана. Ханів охороняв спеціальний підрозділ – кешик (гвардія).

Дискусійні проблеми русько-монгольських взаємин

Розглядаючи стосунки Русі та монголів, вчений стверджує, що до 1223 р., коли відбулось перше зіткнення монголів з русичами, на Русі майже нічого не знали про монголів²¹. Монголи ж щиро вірили, що перед ними лежить історична місія – об’єднати усі народи, застосовуючи навіть силу²². Щодо

¹⁴ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеології Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 14.

¹⁵ Там само, 80.

¹⁶ Леонтій Войтович “Королівство Русі: реальність і міфи”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Збірник наукових праць. Вип. VII, (2003): 64.

¹⁷ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 49.

¹⁸ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеології Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 15.

¹⁹ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 103.

²⁰ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеології Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 17.

²¹ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 46.

²² Там само: 46–47.

подій 1223 р., то історик зазначає, що цього року стратегічну розвідку проводили монгольські полководці Джебе-нойон (1181 – бл. 1225 чи 1231) та Субедей-багатур (1176–1248), які до цього пройшли Закавказзя та розбили грузинське військо²³. Завдяки хорошій розвідці, монголи чудово були ознайомлені з подіями, які мали місце на Русі (мова йде про міжусобиці) й вибрали вдалий час для вторгнення. Вони здійснили агресію під час чергового загострення боротьби за Київ між Ольговичами та Мономаховичами²⁴. Протягом зимової кампанії 1237–1238 рр. вони оволоділи Рязанською та Володимиро-Суздальською землями, восени 1239 р. монголи здобули Чернігівську землю, а влітку 1240 р. рушили на Київ.

Л. Войтович детально вивчав стосунки Орди з руськими князівствами, насамперед з Галицько-Волинською державою. Ординці постійно підтримували тенденцію до роздроблення князівств і розпалювали суперечки між руськими князями, аби роз'єднати їх, водночас знищували тих князів, хто намагався звільнитись від домінування Орди (перш за все мова йде про Тверське князівство)²⁵. Дослідник зазначає, що московські князі своєю вірною службою заслужили ханську довіру, право збирати данину, отримали ярлик на володимирське князівство, провокували антиординські виступи суздальських та тверських князів, аби руками Орди розправитись зі своїми конкурентами²⁶. Хан Бату надав Олександрові Невському ярлик на Київ, натомість його молодшого брата поставив старшим над володимиро-суздальськими князями. З кожною із земель Русі у монголів були свої стосунки, відмінні від інших. Старші з володимиро-суздальських і рязанських князів стали безпосередніми васалами хана, очевидно, у подібних стосунках мали перебувати сюзерени Смоленської землі та Великий Новгород, які не були завойовані, а піддалися добровільно. Землі Русі отримували не лише родичі хана, а й навіть його васали²⁷. Чернігівські князі стали васалами Мауці, а дрібні князі Київської землі разом з болохівськими князями – його васала Коренци. Васалами Мауці мали бути, напевно, і галицько-волинські князі²⁸. На думку Л. Войтовича виклик Орді кинув не князь Дмитрій Донський (на думку вченого до Куликовської битви 1380 р. призвели дії не князя, а Православної Церкви), а Данило Романович, який прийняв корону від Папи Інокентія IV, показавши хану, що він не васал, а як мінімум рівний йому²⁹. Титул “король Русі” означав, що Данило претендує на звільнення усієї території колишньої Русі. Л. Войтович категорично не згодний з російськими дослідниками П. Савицьким, Л. Гумільовим та ін., які стверджують, що монгольський фактор позитивно вплинув на Русь, Русь і Орда були партнерами. Насправді руська еліта була васалами монголів, монгольське вторгнення призвело до численних людських жертв, занепаду міст, руйнування культурних пам'яток, ремесл та інших негативних тенденцій.

Приділяв увагу дослідник й зовнішній політиці Золотої Орди, підкреслюючи той факт, що ординські дипломати вдало зіштовхували своїх ворогів. Наприклад, ординські емісари підбурили у 1260 р. пруських нобелів під проводом Геркуса Мантиса розпочати у Пруссії повстання проти Тевтонського Ордену. Через це, війська останнього не змогли надати допомоги Данилу Романовичу у його протистоянні з Ордою³⁰. На думку професора, саме ординський фактор дозволив Польщі перемогти Угорське королівство та анексувати галицьку частину королівства Русі³¹. Л. Войтович категорично не згодний з твердженням деяких істориків про те, що Данило Романович колаборував з монголами, зазнав великих принижень під час його візиту до Орди. Як підтвердження таких думок, історик

²³ Володимир Александрович, Леонтій Войтович, “Король Данило Романович” (Славенні постаті Середньовіччя. Вип. 3, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 74.

²⁴ Леонтій Войтович, “Король Данило Романович: політик і полководець”, *Доба Короля Данила в науці, мистецтві, літературі* (Матеріали міжнародної наукової конференції. 29–30 листопада 2007 р. Львів), (Львів, 2008), 69.

²⁵ Леонтій Войтович, *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000), 149.

²⁶ Леонтій Войтович, *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*: монографія. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 5–6.

²⁷ Леонтій Войтович, “Королівство Русі: реальність і міфи”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Збірник наукових праць, Вип. VII, (2003): 65.

²⁸ Володимир Александрович, Леонтій Войтович, “Король Данило Романович”, *Славенні постаті Середньовіччя*. Вип. 3, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 130.

²⁹ Леонтій Войтович, “Король Данило Романович: загадки та дискусії”. *Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України*. №4 (2017): 393.

³⁰ Леонтій Войтович, “Війна з монголами на Волині у 1258–1260 роках”, *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*, №22 (2010): 12.

³¹ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 141.

наводить пояснення іншого дослідника, Олександра Юрченка, який наголошує на тому, що князь був включений у систему монгольської ієрархії – князя запросили на святкування монгольського Нового Року, він пив чорний кумис – напій, який вживала лише вища знать імперії³². Хану Берке вдалося порівняно незначними зусиллями відновити панування ординців у Галицько-Волинській державі, а його полководець Бурундай вдалими заходами підірвав обороноздатність краю та зумів розладнати політичні союзи з найближчими сусідами. Жорсткою різаниною у Сандомирі монголи залякали польських князів, змусили руських князів атакувати землі литовських князів³³. Л. Войтович заперечує тезу про те, що монголи здійснили свій західний похід проти Європи за домовленістю з німецьким імператором. Вони вторгнулися спочатку у польські, чеські та угорські землі не через те, що це були землі папських союзників (папа перебував у конфлікті з імператором), а через те, що через них йшов шлях на Захід, а їх правителі не бажали добровільно підпорядковуватися. Похід був зупинений не через домовленість з імператором або виснаження сил монголів внаслідок героїчної боротьби народів Русі, Польщі, Чехії, Угорщини чи німецьких князівств³⁴.

Студії з військової історії Сходу

Як досвідчений фахівець з військової історії, Л. Войтович не міг оминати військове мистецтво монголів. Вчений справедливо зауважує, що у військовому плані монголи випереджали європейські армії, насамперед у тактиці, підготовці особового складу. Вони дуже ошадно і прагматично ставилися до своїх людських ресурсів, використовували останні військові досягнення, запозичуючи все від завойованих народів. Монгольські воєначальники знали, яка зброя є ефективною та має найбільший потенціал³⁵. На відміну від військ середньовічних європейських держав, монголи використовували спеціальні розвідувальні частини (хабаргірі), порядок виділення авангарду на марші (манкила), флангову охорону при бойовому розгортанні війська (канбул), військові стани, оточені окопами (коші та курені). Завдяки великій кількості коней, монголи могли проводити швидкі марші на далекі відстані³⁶. В Орді існував подібний до європейського лицарства стан – нукери та нойони. Монголи перемагали не чисельністю, а насамперед чіткою структурою, організацією і дисципліною, а також ефективним озброєнням та використанням металевих артилерій³⁷. Ось як Л. Войтович характеризує військове мистецтво монголів: “Монголи мали чіткий поділ на підрозділи і з’єднання. Вони витримували оптимальне бронювання коня і вершника, що дозволяло їм вести бій з важкою лицарською кавалерією, одночасно переважаючи останню у маневровості. У них було більш продумане співвідношення між лучниками і списоносцями, яке дозволяло добре підготувати як атаку так і відступ”³⁸.

Л. Войтович акцентує на потужній металевій зброї монголів. Монголи довели до досконалості металеву техніку (як стаціонарну так і мобільну), їх знаряддя легко справлялися з дерев’яними і кам’яними укріпленнями (при цьому практикувалася велика концентрація таких машин – іноді до сорока на одній ділянці, навіть для штурму невеликого Колодяжина у 1240 р. було поставлено аж дванадцять облогових машин), а запальні суміші і порох забезпечували успіх штурмів³⁹. Потужна металеві артилерія та облогова техніка руйнували стіни міст та замків, які поодиноці намагалися оборонятися. Вистояли тільки міста Кременець, Данилів та Холм, які стояли на високих горбах, куди важко було підтягнути металеву артилерію, та мали кам’яні укріплення⁴⁰. Науковець стверджує, що

³² Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, 74.

³³ Володимир Александрович, Леонтій Войтович, “Король Данило Романович” (Славетні постаті Середньовіччя. Вип. 3), (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 162–163.

³⁴ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 61.

³⁵ Володимир Молодій, “Епоха людей меча: якими були руські дружини”, *Локальна історія*, 25 січня 2022 р., отримано доступ 1 червня 2024, <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/epokha-liudei-mecha-iakimi-buli-ruski-druzhini/>

³⁶ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і монгольські улуси у XIII ст.”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Збірник наукових праць, Вип. 11, (Львів, 2010): 159.

³⁷ Володимир Александрович, Леонтій Войтович, “Король Данило Романович”, *Славетні постаті Середньовіччя*. Вип. 3, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 116.

³⁸ Леонтій Войтович, *Нацадки Чингіз-Хана: вступ до генеології Чингізидів-Джучидів: монографія*. (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004), 15.

³⁹ Володимир Молодій, “Епоха людей меча: якими були руські дружини”, *Локальна історія*, 25 січня 2022, отримано доступ 1 червня 2024, <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/epokha-liudei-mecha-iakimi-buli-ruski-druzhini/>

⁴⁰ Леонтій Войтович, “Король Данило Романович: політик і полководець”, *Доба Короля Данила в науці, мистецтві, літературі*, (Матеріали міжнародної наукової конференції. 29–30 листопада 2007 р. Львів), (Львів, 2008): 69–70.

улюбленим часом для наступу для монголів була зима, оскільки у цю пору року дерев'яні укріплення й будівлі найкраще горіли, коли навісна артилерія закидала їх запалювальними сумішами⁴¹.

Адміністративні одиниці Монгольської держави були водночас військовими, а ієрархія десятник–сотник–тисячник–темник–улусбек, відповідала військовій організації суспільства: десяток–хошун (сотня) – кул (полк, тисяча)–тъма (корпус) –улус. Дослідник зазначає, що у монгольській армії, завдяки залученню китайських фахівців, був створений потужний корпус у складі різноманітних металевих знарядь⁴². Аналізуючи наступальне озброєння монгольського воїна, Л. Войтович підкреслює, що серед основної зброї монгольського війська особливо вирізняється легкий композитний лук⁴³. Завдяки військовим талантам навіть пересічна особа могла зробити чудову військову кар'єру, пройшовши шлях від простого воїна до темника. У 1201 р. Чингіз-хан вибрав серед полонених тайджіутських воїнів відзначив Джірогадая (Зургаадаю), який поранив стрілою ханського коня у бою. Полонений зізнався, що саме він стріляв у хана; воїн почав служити у монгольському війську та вже у 1218 р. командував туменом⁴⁴. Л. Войтович розглядаючи воєначальників Орди, називає одним з найкращих монгольських полководців Бурундая, який відзначився у боях 1236 р. на Волзі, угорському поході 1241 р.⁴⁵ Усе чоловіче населення несло військову службу, однак кожна адміністративна одиниця виставляла певну кількість воїнів. Пересічний воїн мав два коні, тисячник – 6 і більше. Своєрідною “офіцерською” школою виступала гвардія хана. Науковець влучно зауважує, що монголи могли збирати велику армію, проводити заміну втрат через те, що залучали до армії підрозділи сформовані з завойованих племен та народів. При штурмі фортець та міст монголи використовували місцеве населення для обслуговування облогових машин та різних інженерних робіт, у якості “живого щита”. На думку історика, проводячи військову реформу, Данило Романович багато чого перейняв у монголів (бронювання вершників та коней, колчани для луків, впровадження різноманітної металеві зброї) і галицько-волинське військо ззовні було схоже на монгольське⁴⁶.

Л. Войтович стверджує, що для монгольського війська стандартними були бойові порядки у п'ять рядів – перші два ряди становили важкоозброєні вершники з ударними списами, мечами і булавами (коні теж були в обладунках), три інші ряди складала легка кіннота, озброєна дротиками та луками, оскільки піхоти як такої у війську не було. У бою легка кіннота спочатку засипала ворога стрілами/дротиками, намагалась охопити його з флангів та завдати удар з тилу⁴⁷. Історик описує озброєння та обладунки монголів. Серед обладунків вчений виділяє панцирі “хатагу дегел”/“чаргах” (на м'який матеріал кріпили сталеві пластини – нагрудники, наплічники, інше), “куяки” – пластинчаті панцири на м'якій основі з випуклих пластин з отворами по краях (з великих та дрібних пластин). Вивчивши структуру руської кольчуги, монголи створили кільчатопластинчатий панцир. Використовували монголи й шкіряні панцирі, переважно з шкір буйволів⁴⁸. Захищали монголи й коней, за допомогою шкіряних та металевих обладунків.

Дослідник описує перебіг битв між ординським військом та руськими князями чи західною коаліцією. На думку вченого, битва на р. Калці, якщо співставити східні джерела та руські літописи, відбулась 31 травня 1223 р. Сили сторін у битві Л. Войтович оцінює як 20–25 тис. монгольського війська та 30–35 тис. русько-половецького. Хоча багато західних авторів називають зовсім інші цифри – від 8 до 80 тис.⁴⁹ Найбільших втрат зазнали загони київського князя Мстислава Романовича⁵⁰. На думку вченого, монголи залучили до походу проти руських князівств від 30 до 55 тис. воїнів; тут слід брати до уваги, що у військах було багато коней і тому нерідко дослідники завищували чисельність воїнів.

⁴¹ Володимир Молодій, “Епоха людей меча: якими були руські дружини”, *Локальна історія*, 25 січня 2022 отримано доступ 1 червня 2024, <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/epokha-liudei-mecha-iakimi-buli-ruski-druzhini/>

⁴² David Morgan, *The Mongols*, (2nd ed.). (Malden, MA; Oxford, England; Carlton, Victoria, 2007), 80–81.

⁴³ George Lane, “*Genghis Khan and Mongol Rule*”, (Westport, CT: Greenwood, 2004), 31.

⁴⁴ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 47.

⁴⁵ Там само, 92.

⁴⁶ Леонтій Войтович, “Що було після Короля Данила?”, *Локальна історія*, 13 грудня 2022 р. отримано доступ 10 червня 2024, <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/shcho-bulo-pislia-korolia-danila-leontii-voitovich/>

⁴⁷ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 55.

⁴⁸ Там само, 76–77.

⁴⁹ John Fennell, *The Crisis of Medieval Russia 1200–1304*. (London and New York: Longman, 1983), 66–68.

⁵⁰ Леонтій Войтович, “Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи”, *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 2, 2019: 51.

У ґрунтовному проєкті “Історія війн і військового мистецтва” Л. Войтович (один зі співавторів) приділив основну увагу подіям й особистостям, які мали вплив на розвиток та еволюцію військової справи в Європі. На сторінках видання фахово простежено еволюцію організації, структури й озброєння європейських армій, зміни в тактиці та військовому мистецтві, чисельність і втрати в основних битвах, перебіг війн, розвиток військової техніки й озброєння та військово-теоретичної думки. У цьому контексті необхідно наголосити, що вчені – блискучі знавці сучасної військової історіографії – за відсутності відповідної україномовної і російськомовної літератури користувалися переважно англо- та німецькомовними працями, зрідка французькомовними та працями, написаними деякими іншими європейськими мовами, свідомо відмовилися від розгляду територій за європейськими межами⁵¹. Якщо відмову від розгляду колоніальних війн автори пояснювали тотальною перевагою європейської зброї, яка не залишала надій аборигенам, а відтак ці події не мали впливу на розвиток військового мистецтва загалом (на нашу думку, це доволі дискусійне питання), то відмова від розгляду військової справи в Китаї, Японії чи Індії видається немотивованою. Автори брали до уваги території поза межами Європи тільки в тих випадках, коли їх оминати було неможливо, наприклад при розгляді арабських завоювань, територіального розширення Монгольської держави, появи Османської імперії, російсько-японської війни 1904–1905 рр. чи Тихоокеанського театру військових дій у Другій світовій війні.

Дослідження етногенезу кримли

Підсумком наукових студій вченого над окремими аспектами історії кочівників Північного Причорномор'я – хазар, печенігів, половців, стало дослідження “Формування кримськотатарського народу”⁵². Монографія була покликана подолати ряд стереотипів сприйняття процесу формування кримськотатарського народу, як продукту монгольського завоювання (монголи майже не залишили у Криму свідчень своєї присутності) чи продукту симбіозу понад 30 племен і народів (різних етнічних спільнот), які на думку різних дослідників проживали у Криму та брали участь етногенезі кримли⁵³. Л. Войтович проаналізував участь різних етносів, які перебували в Криму (таври, скіфи, сармати, греки, римляни, готи, алани, гуни, авари, хазари, печеніги, половці, монголи, турки, вірмени та ін.), в етногенезі кримськотатарського народу, запропонував етапи цього етногенезу та виділив етнографічні групи, які сформувалися в процесі цих етапів⁵⁴. Слід підкреслити, що у роботі чільне місце було приділено процесам утворення окремого Кримського ханства та різноманітним етапам становлення державності кримців. Втім, зауважимо, що пропонувані вченим гіпотези все ж залишаються недостатньо аргументованими і потребують подальших, глибоких досліджень. Л. Войтович стверджує, що на початок II ст. південне побережжя Криму (Боспорське царство, Херсонес та інші поліси) і далі залишалися мовно та етнічно грецькими з незначними римськими елементами (переважно гарнізонами), а гірський Крим залишався іраномовним (таврським і тавроскіфським)⁵⁵. Степовий Крим та побережжя Сивашу і Азовського моря займали іраномовні тавроскіфи та іраномовні сарматські племена – торрекади (Західний Крим поблизу Керкінітіди-Євпаторії), навари (Степовий Крим між Керкінітідою та Неаполем Скіфським), тагри (район Перекопу), алани (Донецький Кряж, Приазов'я і Північний Крим), танаїти (гирло Дону), незначні групи язигів, роксоланів і саргатії (східні схили Донецького Кряжу)⁵⁶. На думку історика, коротке перебування арабів у Криму, у VIII ст., не могло суттєво відбитися на етногенетичних процесах. Л. Войтович стверджував, що

⁵¹ Сергій Козловський. [Рец.]: “Перша українська військова енциклопедія: проєкт «Історія війн і військового мистецтва» [на]: Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва. Харків: Фоліо, 2017. Т. 1: Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.). 894 с.; Войтович Л., Голубко В. Історія війн і військового мистецтва. Харків: Фоліо, 2018. Т. 2: Від професійних найманих армій до масових (мобілізаційних) армій (початок XVI ст. – початок XX ст.). 971 с.; Голубко В., Грицок В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Харків: Фоліо, 2018. Т. 3: Від масових армій до відродження професійних армій (XX – початок XXI ст.). 783 с.”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, No. 32. Львів, 2019: 359–365.

⁵² Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу: вступ до етногенезу*. (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 214.

⁵³ Леонтій Войтович, “Формування кримськотатарського народу і утворення Кримського ханства: історична правда та стереотипи сприйняття”, *Історичні міфи та стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*. За ред. Леоніда Зашкільняка, (Львів, 2009): 3.

⁵⁴ Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу : вступ до етногенезу*, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 12.

⁵⁵ Леонтій Войтович, “Сармати на землях нинішньої України: проблеми локалізації племен”. *Записки НТШ*. Т.260. Кн. 2. (Львів, 2010): 14.

⁵⁶ Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу : вступ до етногенезу*, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 45.

кримськотатарський народ формувався з половців та інтегрованих до їх масиву рештків печенігів, хозарів та болгарів⁵⁷. Історик зазначає, що незначним був й вплив монголів у Криму – окремі представники монгольської знаті вступали у шлюби з представниками місцевої еліти, розчинилися в тюрській масі. Дослідник виділяє чотири етапи формування кримськотатарського народу – 1) XI – перша третина XIII ст. – печеніги, хозари, болгары, авари і рештки гунів в Криму та прилеглих територіях інтегрувалися в єдиний тюркомовний масив під гегемонією численніших половців, 2) друга третина XIII–XIV ст. – пришвидшення асиміляції тюркомовного населення навколо половців, 3) XV ст. – агонія Золотої Орди та формування окремого Кримського ханства, 4) XVI–XVIII ст. – до кримських татар долучився значний ногайський масив⁵⁸. Також, на основі мови, антропологічних особливостей, особливостей матеріальної та духовної культури, Л. Войтович умовно розділяє кримських татар на три групи та вважає за можливе стверджувати про існування ще однієї дискусійної групи – яли бойлю (прибережні, в мові яких багато грецизмів, без ознак монголоїдності), тати/татлар (гірські, мова насичена іранізмами, майже відсутня риба в раціоні), мангит/ногаї (степові, з монголоїдними рисами)⁵⁹. До дискусійної групи історик відносить населення північного передгір'я, яка жила в нижній течії рік Чорної і Бельбека, Качі, Альми, Булганака. Вчений звертає увагу на таку особливість кримськотатарського народу як відсутність калиму при одруженні⁶⁰. На його думку це було зумовлено тим, що в часи існування ханства, чоловіки-татари брали у полон жінок-слов'янок, від яких ті народжували дітей і автоматично ставали вільними, після чого чоловіки укладали шлюби з такими жінками.

Л. Войтович досліджував й генеалогію кримськотатарської еліти – Гіреїв. Серед найстаріших родів вчений виділяє рід Яшлау, які служили Ногаєві, мали свій улус. У XIV ст. сформувалися улуси інших родів татарської знаті – Аргинів, Баринів, Мансурів та Кипчацьких⁶¹. Вчений вважає, що Таш-Тимур є дідом засновника династії Гіреїв. Засновник же династії Гіреїв, Хаджі-Гірей, народився у Литві⁶². На думку дослідника саме через цей факт Литва втручалась у міжусобну боротьбу кримських ханів, однак її плани зазнали фіаско.

Дослідник звертається і до минулого інших східних етносів. Наприклад він стверджує, що князь Святослав обложив даниною ясів (алани) та касог (черкесів), які займали територію між Чорним морем та Каспієм⁶³. Гегемоном серед сарматських племен вчений називає плем'я ясів⁶⁴. Л. Войтович стверджував, що руським князям не вистачало війська, тому вони наймали половців. Половці ніколи не загрожували Русі, були кочовиками й мали достатньо території на півдні України, від Приазов'я аж до Дунаю. Руські князі часто використовували їх у міжусобицях⁶⁵. Половецький князь Котян був тестем Мстислава Удатного. Відповідно до слів вченого, у 1230-х рр. половецькі хани почали приймати християнство⁶⁶. Після битви на р. Калці, частина половців уникнула ординського завоювання – частина правобережних половців емігрувала в Угорщину, а лівобережні половці стали на службу до сіверських князів⁶⁷.

Отже, Леонтій Войтович у царині сходознавства досліджував передусім історію Монгольської імперії та зокрема Золотої Орди, стосунки Золотої Орди з руськими князівствами і зокрема Галицько-Волинською державою, історію формування кримськотатарського етносу та династії Гіреїв. Праці професора спираються на величезний масив різноманітних джерел та обширну історіографічну базу. Історик приділяв основну увагу питанням військової історії монголів, генеалогії Чингізидів та Гіреїв.

⁵⁷ Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу : вступ до етногенезу*, 139

⁵⁸ Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу : вступ до етногенезу*, (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 179.

⁵⁹ Там само, 193–194.

⁶⁰ Там само, 195.

⁶¹ Леонтій Войтович, “Гіреї як спадкоємці Чингізидів-Джучидів”, *Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвєєвої. Збірник наукових статей*, (Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010): 134.

⁶² Там само, 141

⁶³ Леонтій Войтович, “Проблема утворення Тмутараканського князівства у світлі русько-хазарських стосунків X ст.”, *Хазарський альманах*, Т. 6, (Київ-Харьков, 2007): 70.

⁶⁴ Леонтій Войтович, *Формування кримськотатарського народу: вступ до етногенезу*. (Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2009), 18.

⁶⁵ Володимир Молодій, “Епоха людей меча: якими були руські дружини”, *Локальна історія*, 25 січня 2022 отримано доступ 1 червня 2024, <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/epokha-liudei-mecha-iaкими-buli-ruski-druzhini/>

⁶⁶ Леонтій Войтович. *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000), 238 .

⁶⁷ Там само, 312.

Заслужують уваги такі тези дослідника – термін “татаро-монголи” умовний, оскільки більшість військи склали тюркомовні етноси, а власне монголи перебували у меншості, московські князі не були союзниками, а підлеглими Орди, монгольська військова машина була значно ефективнішою за європейську. Л. Войтович довів, що Данило Романович не був колаборантом монголо-татар, провів військову реформу, однак не знайшов надійних союзників. На думку вченого, військо Орди не було аж ніяк непереможним, а ординські правителі вдало використовували помилки ворога на свою користь (міжусобиці руських князівств). Історик ламає стереотип, що половці є ворогами Русі. Половці мирно співіснували з руськими землями, були союзниками у багатьох військових кампаніях, мали місце й династичні шлюби між руською та половецькою правлячою елітою.

ORIENTAL STUDIES OF PROFESSOR LEONTIY VOYTOVYCH (1951–2023)

Serhii KOZLOVSKIY

Ivan Franko National University of Lviv
Department of History of the Middle Ages and Byzantine Studies
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: serhiy.kozlovskyy@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4590-2433

This article is devoted to the Oriental studies of Professor Leontiy Voytovych, Doctor of History and Postdoctoral Fellow. A detailed examination of his scholarly heritage demonstrates that research on certain aspects of the political and military history of the Mongol state, the Golden Horde, and the problem of the problem of Crimean Tatar ethnogenesis became the principal directions for the scholar. In his works, the researcher analyzed in detail the genealogy of the Chinggisid dynasty, which had not been performed by any Ukrainian scholar during the independence period. Prof Voytovych argued that “Mongol-Tatars” is a rather conditional and controversial term, since the majority of this polyethnic confederation consisted of Cumans. Prof Voytovych refuted a numerous Soviet and subsequent Russian concepts and theses that only Moscow and Volodymyr princes, in particular Dmitry Donsky, resisted the Horde. According to the researcher, the Galician-Volhynian king Danylo Romanovych attempted to mount genuine resistance to the invaders. According to the scholar, there was no state entity on the former territories of Kyivan Ruthenia that would become a partner state of the Horde, since all Ruthenian princes were considered vassals for the rulers of the latter. The historian demonstrates that Danylo Romanovych was never able to find reliable external allies to oppose the Horde. Regarding the formation of the Crimean Tatar ethnops, Prof Voytovych concludes that it was a complex process consisting of three distinct periods spanning from the eleventh to the eighteenth centuries and in which more than thirty different ethnic groups took part, with minimal Mongol involvement. The researcher identifies out three groups of Crimean Tatars and one contested group. Prof Voytovych correctly observes that many stereotypes and historical myths are associated with the Crimean Tatar ethnic group – the Crimean Tatar people are only now beginning to form, Mongols and others played crucial role in the ethnogenesis of the ethnic group. The scholarly works of Prof Voytovych reveals many issues related to the evolution of military art in the Mongol state and the Golden Horde. The scholar believed that among the military advantages of the nomads were reconnaissance capabilities, extensive use of archers and various siege engines, well-developed flanking attack tactics. The Mongol army employed only the most effective types of weapons, directed its own mistakes against the enemy. Prof Voytovych drew attention to the large mobilization resource of the state and discipline within Mongol forces. The scientist notes that numerous elements of ‘Mongol-Tatar’ military art were borrowed by King Danylo Romanovych, who was building up the army of his own state.

Keywords: Oriental studies, historiography, history of the East, Crimeans, Mongols, Cumans, Crimean Tatar people, military history.

REFERENCES

- Aleksandrovych, Volodymyr, Leontii Voitovych. “Korol Danylo Romanovych”. *Slavetni postati Serednovichchia*. Vyp. 3, Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiy, 2009, 240. (in Ukrainian)
- Fennell, John. *The Crisis of Medieval Russia 1200–1304*. London and New-York: Longman, 1983, 220. (in English)
- Kozlovskiy, Sergii, Nazarij Zubashevskij. “Bibliografiya Leontiya Vojtovicha 1975–2010. Actes testantibus. Yuvilejnj zbirnik na poshanu Leontiya Vojtovicha”, *Ukrayina: kulturna spadshina, nacionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnik naukovih prac*, Vyp. 20, 2011: 30–54. (in Ukrainian)
- Kozlovskiy, Sergii. “Literatura pro vchenogo (L. Vojtovich)”, *Vojtovich L. V. Galicko-volinski etyudi*. Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivskij O.V., 2011, 447–449. (in Ukrainian)
- Kozlovskiy, Sergii. “Naukovi praci Leontiya Vojtovicha”, *Vojtovich L. V. Galicko-volinski etyudi*. Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivskij O.V., 2011, 431–447. (in Ukrainian)
- Lane, George. *Genghis Khan and Mongol Rule*. Westport, CT: Greenwood, 2004, 224. (in English)
- Molodii, Volodymyr. “Epokha liudei mecha: yakymy buli ruski druzhyny”, *Lokalna istoria*, 25 sichnia 2022, otrymano dostup 1 chervnia 2024, <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/epokha-liudei-mecha-iakimi-buli-ruski-druzhini/> (in Ukrainian)
- Morgan, David. *The Mongols* (2nd ed.). Malden, MA; Oxford, England; Carlton, Victoria, 2007, 340. (in English)

- Solyar, Igor, Voloshuk, Mirosław, Batrak Lyudmila, Kashuk Oleksandr, Kozlovskij Sergij, Ovsinskij Yuriy, Fajda Oleg. "Vojtovich Leontij Viktorovich", *Ukrayinskij istorichnij zhurnal*. No. 2 (569), 2023: 236–244. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Dyskusiiia pro ranniū derzhavu". *Kniazha doba: istoriia i kultura*. No. 4, 2011: 7–16. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii, "Formuvannia krymskotatarskoho narodu: vstup do etnohenezu". Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiy, 2009, 214. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Halytsko-Volynske kniazivstvo i korolivstvo Rusi ta monholy". *Problemy istorii viin i viiskovoho mystetstva*. Vyp. 2, 2019: 45–146. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Halytsko-Volynske kniazivstvo i monhol'ski ulusy u XIII st.". *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. No. 11, (Lviv, 2010): 151–170. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii, "Hirei yak spadkoiemtsi Chynhizydiv-Dzhuchydiv". *Orientalni studii v Ukraini*. Do yuvileiu L.V. Matvieievoi. Zbirnyk naukovykh statei. Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A.Iu. Krymskoho NAN Ukrainy, 2010: 126–146. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Kniazha doba na Rusi: portrety elity: monohrafiia. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskiy, 2006, 784. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. *Kniazivski dynastii Skhidnoi Yevropy (kinets IX – pochatok XVI st.): sklad, suspilna i politychna rol. Istoryko-henealohichne doslidzhennia*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha, 2000, 649. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Korolivstvo Rusi: realnist i mify", *Drohobytskyi kraieznavchyy zbirnyk. Zbirnyk naukovykh prats*, Vyp. VII, 2003: 63–71. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Korol Danylo Romanovych: zahadky ta dyskusii", *Terra Cossacorum: studii z davnoi i novoi istorii Ukrainy*. No. 4, 2017: 383–403. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Korol Danylo Romanovych: polityk i polkovodets", *Doba Korolia Danyla v nautsi, mystetstvi, literaturi (Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. 29–30 lystopada 2007 r. Lviv)*. Lviv, 2008: 22–97. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Kyivskiy kahanat? Do polemiky P.Tolochka z O.Pritsakom", *Khazarskyi almanakh*, T. 4. Kyiv–Kharkiv, 2006: 109–117. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. *Nashchadky Chynhiz-Khana: vstup do heneolohii Chynhizydiv-Dzhuchydiv: monohrafiia*. Lviv: LNU im. I. Franka, 2004, 248. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Pravliachi dynastii Yevropy: henealohichno-khronolohichnyi dovidnyk". Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiy, 2008, 464. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Problema utvorennia Tmutarakanskoho kniazivstva u svitli rusko-khazarskykh stosunkiv X st.", *Khazarskyi almanakh*, T. 6, Kyev-Kharkov, 2007: 65–77. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Sarmaty na zemliakh nynishnoi Ukrainy: problemy lokalizatsii plemen". *Zapysky NTSsh*. T. 260. Kn. 2. Lviv, 2010: 7–23. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Shcho bulo pislia Korolia Danyla?", *Lokalna istoria*, 13 hrudnia 2022 r., otrymano dostup 10 chervnia 2024, <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/shcho-bulo-pislia-korolia-danyla-leontii-voitovich> (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Stepy Ukrainy u druhii polovyni XIII – seredyni XV st.", Brekhunenko V.A., Voitovych L.V., Holovko O.B., Horobets V.M., Hurbyk A.O., Lepiavko S.A., Masliichuk V.L., Matiakh V.M., Milchev V.I., Motsia O.P., Smolii V.A., Sokyрко O.H., Stanislavskiy V.V., Stepankov V.S., Strukevykh O.K., Cherkas V.B., Chukhlib T.V., Shcherbak V.O.] *Istoriia ukrainskoho kozatstva. Narysy u dvokh tomakh*, T.1. Kyiv, 2006, 37–57. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Ulus Nohaia i Halytsko-Volynske kniazivstvo", *Ukraina – Monholiia: 800 rokiv u konteksti istorii*, Kyiv, 2008: 71–78. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Viina z monholamy na Volyni u 1258–1260 rokakh", *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, No. 22, 2010: 9–14. (in Ukrainian)
- Voitovych, Leontii. "Z choho pochynalas Rus-Ukraina?", *Problemy slavianoznavstva*. No. 69, 2020: 99–116. (in Ukrainian)